

22. Коло кокымшо урок: Йошкар-Ола

I. Text

- Шергакан уна-влак! Мый тендам Марий республикын рӯдолаштыже шокшын саламлем. Экскурсийыш кайыме деч ончыч кўчыкын тудын историйже да кушкын толмо корныж дене палдарынем. Йошкар-Олам 1584-ше ийыште Иван Грозный кугыжан кўштымыж почеш Изи Какшан сереш карман семын чонымо. Руш-влак тудым *Царёв город на Кокшаге* – Какшан ўмбалне кугыжан олаже – манын лўмденыт. Марий-влак Царь-ола ал'е Чарла маныныт. 17-ше курым гыч мемнан олана документлаште Царевококшайск маналтеш.
- Тиде курым гыч иктаж-могай шарныктыш аралалт кодын мо?
- Уке. 16-шо курымышто чыла оралте пу дене ышталтын, а пу оралтым эреак тул пытарен. 1696-шо ийыште Чарлаште пеш кугу пожар годым пўтын карман йўлен каен. Ола олмышто н'имо кодын огыл. Тылеч вара тудым йўршын угыч ышташ тўналыныт да оралтым чонымаште кўм кучылташ тўналыныт. 18-ше курым гыч Вознесенский черке да Пчелин купечын пўртшў гына кодыныт.
- Мый ала-кушто лудынам ыл'е, пуйто Пчелин купечын пўрт йымалныже Какшан да черке марте мланде йымач корным кўнченыт. Тиде чын мо?
- Кызыт ал'е каласаш йўсў, тидым рашемдыме огыл. Жап эртыме семын ола кушкын. 19-ше курымышто Царевококшайскыште вич черке, 129 пу да вич кў пўрт лийын, 1000 наре ен илен. Туге гынат Чарла 1917-ше ий марте тўвырам виангыме рўдыверыш савырнен шуын огыл. 1919-ше ийыште Царевококшайск Краснококшайск лийын, а 1928-ше ий гыч Йошкар-Ола лўмым нумалеш.
- Йошкар-Олаште мыняр ен ила?

- Кызыт Йошкар-Олаште 260 000 утла ег – 68% руш, 24% марий, 8% вес калык – ила.
- Тўвыра да туныктыш шотышто Йошкар-Ола нерген мом каласен кертыда?
- Йошкар-Ола марий тўвыран, сымыктышын да шанчын рўдыжө. Тыште куд театр, икмыняр тоштер (мутлан, олан историйже дене палдарыше тоштер, Т. Евсеев лўмым нумалше калыкле тоштер), 2 университет, марий йылмым, литературым да историйым шымлыше институт (МарНИИЯЛИ), икмыняр техникум да колледж, кумло наре кыдалаш школ, лицей да гимназий уло.
- Йошкар-Ола гоч эртен кайымына годым ме шуко чапкўм ужынна. Мо дене тиде кылдалтын?

- Шуко марий лўмлө енын илышыже Йошкар-Ола дене кылдалтын. Тыште серызе да поэт-влак С. Чавайн, М. Шкетан, О. Шабдар, М. Казаков, композитор-влак И. Палантай, Я. Эшпай, Э. Сапаев, сўретче да скульптор-влак Е. Атлашкина, К. Егоров, Ф. Шабердин, шанчызе-влак В. Васильев, В. Мухин, В. Мосолов да молат иленят.

Пытартыш жапыште Йошкар-Ола моткоч вашталтын. Шуко онай да сөрал верла ешаралтын: Ноготков-Оболенский площадь, Какшан серыште верланыше талантан йоча-влаклан лўмын ыштыме у школ-интернат, у черке-влак, у спортполат-влак да молат. Мутлан, школ-интернат воктене верланыше у курчак театр н'емыч Нойшванштайн полатым ушештара. Нине у сынан пале-влак уна-влакым куандарат. Марий кундем турист-влакын ик эн йоратыме каныме верышкышт савырна, тышке кажне ийын 300 000–350 000 ег толеш. Турист-влаклан шуко тўрлө экскурсийым эртарат, ола дене палдарат. Йошкар-Олан у сыным налмыже туризмлан вянаш полша.

- А тендан олаште иктаж-вере марий кочкышым тамлен налаш лиеш?
- Марий кочкышым «Сандал» да «Тарелка» лўман кафеште кочкын ончаш лиеш. Адак мый тыланда моткоч сөрал Италий сынан «Людовико Моро» рестораным темлем. Тушто пеш сайын кочкаш да каналташ лиеш.

Ий гыч ийыш сылнештеш да вяан толеш Марий республикын рўдолаже – Йошкар-Ола.

Мотор ола кумда тўня ўмбалне
 Тўжем тўсан, тўжем лўман гынат,
 Тый эн сөрал улат,
 Тый эн вучен ўжат
 Моткоч марий лўман
 Йошкар-Ола

(С. Николаев)

II. Vocabulary

адак	again	кӱ	stone
ала-кушто	somewhere	кӱнчаш (-ем)	to dig
аралалт кодаш (-ам)	to be preserved, to remain	кӱшташ (-ем)	to order, to command
аралалташ (-ам)	to protect oneself, to be protected, to remain	кыдалаш	middle
вашталташ (-ам)	to change (intr.)	кыдалаш школ	secondary school
Вознесенский черке	Church of the Ascension	литератур	literature
гимназий	secondary school	лицей	specialized secondary school
гоч	through, across, over	лӱмдаш (-ем)	to name
документ	document	лӱмлӧ	well-known, famous
ешаралташ (-ам)	to be added	лӱмын	specifically; intentionally
ешараш (-ем)	to add	манын	(used in conjunction with quotations, direct speech, etc.)
жап эртыме семын	as time goes by	н'емыч	German
Иван Грозный	Ivan the Terrible	н'имо	nothing
иктаж-вере	somewhere	олмо	place
иктаж-могай	some kind of	олмышто	in something's place
институт	institute	онай	interesting
историй	history	оралте	building, structure
Италий	Italy	палдараш (-ем)	to introduce, to acquaint; to inform
йӧршын	completely, totally	площадь	square (in a city)
йӧлаш (-ем)	to burn (intr.)	пожар	fire, conflagration
йӧлен каяш (-ем)	to burn to the ground	полат	palace; building
йымалне	under (no movement)	поэт	poet
йымач(ын)	from under	пу	wood
калыкле	national, ethnic	пуйто	that (conjunction); as if
канаш (-ем)	to rest, to relax	пӱтынӱ	whole, all
карман	fortress, stronghold	пытараш (-ем)	(here:) to destroy
кафе	café, little restaurant	рашемдаш (-ем)	to clarify
колледж	college	руш	Russian
композитор	composer	рӱдола	capital city, capital
куандараш (-ем)	to delight, to make happy	рӱдӧ	center
кугыжа	czar; king	рӱдывер	center
купеч	merchant	савырнаш (-ем)	to turn (intr.); to turn into, to become /see IV.1./
курчак	doll; puppet	серызе	writer
курчак театр	puppet theater	скульптор	sculptor
кушкын толаш (-ам)	to grow, to develop	сӧрал(е)	beautiful /see IV.3./

спорт	sports	тылеч	from this
спортполат	sports palace, sports complex	тылеч вара	after this
сўретче	artist, painter	тыш(ке)	(to) here
сылнешташ (-ам)	to become (more) beautiful	тыште	here
сымыктыш	art	ушештараш (-ем)	to remind; to resemble
сын	appearance, look	чап	honor, fame
сынан	looking like, appearing	чапкў	monument
талант	talent, gift	черке	church
талантан	talented, gifted	чонымаш	construction, building
техникум	technical college	шанче	science
тоштер	museum	шанчызе	scientist
тул	fire	шарныктыш	memorial
туныктыш	education	школ-интернат	boarding school
туризм	tourism	шымлаш (-ем)	to research
турист	tourist	ышталташ (-ам)	(here:) to be built
тўня	world	экскурсий	excursion
тўс	shape, form; color	эреак	constantly
тўсан	shaped, formed; colored	эртараш (-ем)	to carry out; to spend (time)

III. Grammar

1. Word order:

In Mari the usual position of the finite verb is at the end of the sentence – see 1.III.4. (page 46). It is, however, possible to move the verb to other positions for stylistic reasons or for the sake of emphasis.

Йошкар-Ола дене кылдалтын республикысе шуко лўмлө енын илышыже.	It is with Yoshkar-Ola that the lives of many famous people of the republic are connected.
Йōратем мый тыйым, а тый мыйым отат ончал.	I love you, but you won't even look at me.

2. Verbal derivational suffix *-алт* ~ *-(ы)лт* (conjugation I):

In the text above a number of derived verbs in *-алт* are used: *аралалташ (-ам)* 'to protect/defend oneself, to be protected/defended' < *аралаш (-ем)* 'to protect', *ышталташ (-ам)* 'to be done, to be made' < *ышташ (-ем)* 'to do, to make', *кылдалташ (-ам)* 'to be tie up, to be connected' < *кылдаш (-ем)* 'to tie up, to connect', *маналташ (-ам)* 'to be said, to be called' < *манаш (-ам)* 'to say, to call'. This suffix, forming intransitive verbs of the first conjugation, was already covered in 14.III.2. (page 190).

It should be noted that in the case of a very few verbs the suffix is not *-алт*, but *-(ы)лт*:

мушкаш (-ам)	to wash (tr.)	мушкылташ (-ам)	to wash oneself, to be washed, to wash (intr.)
почаш (-ам)	to open (tr.)	почылташ (-ам)	to be opened, to open (intr.)

The verbs ending in *-алт ~ -(ы)лт* bear in common that the action expressed in the verb is in some way directed back to the subject. (But cf. impersonal usage below which differs!) Translation equivalents in English would be above all a) reflexive verbs, b) passive verbs and c) intransitive usage of verbs which can also be used transitively. In many cases there would be more than one way to translate the Mari verb into English, depending on the semantics of the verb in question and the context.

a) reflexive:

Салтак-влак <u>аралалташ</u> төчат.	The soldiers are trying to defend themselves.
Йоча йўштö вўд дене <u>мушкылтеш</u> .	The child is washing itself in cold water.

b) passive:

Серыш коло кумшо октябрьште <u>возалтын</u> .	The letter was written on October 23rd.
У фабрике <u>ышталтеш</u> .	A new factory is being built.

Agent: Note that the agent is not typically marked in such Mari sentences. One can say for example *паша ышталтеш* 'the work is being done', but *this work is being done by the children* would have to be expressed with an active construction: *Йоча-влак тиде пашам ыштат*. On occasion, the agent can be marked with the postposition *дене*. This is, however, predominantly done in connection with natural phenomena, and never with animate agents.

Мланде <u>йўр дене мушкылтеш</u> .	The land is being washed by the rain.
------------------------------------	---------------------------------------

c) intransitive usage of verb:

Омсам <u>почам</u> .	I open the door.
Омса <u>почылтеш</u> .	The door opens.
Вуйлатыше <u>мыйым вес пашашке кусарен</u> .	The director transferred me to another job.
Вес пашашке <u>кусаралтынам</u> .	I transferred to another job.

Impersonal usage of verbs in -алт ~ -(ы)лт:

Verbs in *-алт ~ -(ы)лт* can also be used impersonally, in this case only in the third person singular. Whereas a rough translation could usually be given as 'one does/did (something)', in actuality and in dependence on the context there would be different possibilities for translation. Note that in this function, accusative objects can occur.

Ожно шуко <u>лудалтын</u> .	People used to read a lot. (One used to read a lot.)
Книгамат <u>лудалтын</u> .	Books were read as well. (One read books as well.)
Сайын <u>илалтын</u> .	Life was good. (One lived well.)
Шукертсек <u>ужалтын огыл</u> .	Long time no see. / We haven't met for a long time. (One has not encountered for a long time.)

3. Compound past tense III:

Formation: The compound past tense III is formed by adding the particle **ыл'е** to the simple past tense II forms of the verb. This applies to both conjugations and to both the positive and the negative forms.

Conjugation I: лудаш		
	Positive	Negative
1Sg	лудынам ыл'е	лудын омыл ыл'е
2Sg	лудынат ыл'е	лудын отыл ыл'е
3Sg	лудын ыл'е	лудын огыл ыл'е
1Pl	лудынна ыл'е	лудын огынал (онал) ыл'е
2Pl	лудында ыл'е	лудын огыдал (одал) ыл'е
3Pl	лудыныт ыл'е	лудын огытыл ыл'е

Conjugation II: возаш		
	Positive	Negative
1Sg	возенам ыл'е	возен омыл ыл'е
2Sg	возенат ыл'е	возен отыл ыл'е
3Sg	возен ыл'е	возен огыл ыл'е
1Pl	возенна ыл'е	возен огынал (онал) ыл'е
2Pl	возенда ыл'е	возен огыдал (одал) ыл'е
3Pl	возеныт ыл'е	возен огытыл ыл'е

Usage: The compound past tense III is used to denote an action that preceded another action, or is interrupted by it. The usage of this tense can indicate that an action was directly observed, rather than inferred. In this aspect, it is comparable to the compound past tense I – see 17.III.4. (page 225) – but contrasts with the compound past tenses II – see 19.III.5. (page 257) – and IV – see 26.III.2. (page 330).

Ожно мый шуко <u>лудынам ыл'е</u> . Кызыт ала-молан шагал лудалтеш.	I used to read a lot. I somehow don't find the time anymore.
Зина пасуш каяш <u>лектын ыл'е</u> , вара савырныш да бригадир дек кайыш.	Zina headed out to the field, but then she turned around and headed to the team leader.
Университетыш тунемаш <u>пурымо деч ончыч ялыште иленам ыл'е</u> .	Before entering the university, I lived in the countryside.
Уна толмыж годым мый лачак үстелым поген <u>шуктенам ыл'е</u> .	I just managed to set the table before the guests arrived.

улаш (-ам) in the compound past tense III:

	Positive	Negative
1Sg	лийынам ыл'е	лийын омыл ыл'е
2Sg	лийынат ыл'е	лийын отыл ыл'е
3Sg	лийын ыл'е	лийын огыл ыл'е
1Pl	лийынна ыл'е	лийын огынал (онал) ыл'е
2Pl	лийында ыл'е	лийын огыдал (одал) ыл'е
3Pl	лийыныт ыл'е	лийын огытыл ыл'е

Изиэт годым пеш ушан <u>лийынат ыл'е</u> .	You used to be very smart when you were little.
Тунам врач коклаште ўдырамаш-влак <u>лийын огытыл ыл'е</u> .	At that time, there were no women among doctors.

4. Indefinite pronouns and adverbs:

Formation: These can be formed by connecting the prefixes *ала-* and *иктаж-* to an interrogative adverb or pronoun. Other prefixes and suffixes used in similar manners will be covered in later chapters – see 33.III.1. (page 412) and 37.III.3. (page 472).

Interrogative pronoun		Indefinite pronoun	
кө	who?	ала-кө, иктаж-кө	someone, anyone
мо	what?	ала-мо, иктаж-мо	something, anything
могай	what kind of?	ала-могай, иктаж-могай	some kind of
мыняр(е)	how many/much?	ала-мыняр(е), иктаж-мыняр(е)	some number, some amount

Interrogative adverb		Indefinite adverb	
кузе	how?	ала-кузе, иктаж-кузе	somehow
кунам	when?	ала-кунам, иктаж-кунам	sometime
куш(ко)	where (to)?	ала-куш(ко), иктаж-куш(ко)	somewhere, anywhere
кушто	where?	ала-кушто, иктаж-кушто	somewhere, anywhere
кушан	where? where to?	ала-кушан, иктаж-кушан	somewhere, anywhere
кушеч(ын)	from where?	ала-кушеч(ын), иктаж-кушеч(ын)	from somewhere, from anywhere

Пöрт кöргышкö <u>иктаж-кö</u> пурен?	Did someone enter the house?
Тиде <u>курым гыч иктаж-могай шарныктыш аралалт кодын мо?</u>	Has any kind of monument from this century been preserved?
<u>Ала-кушеч кўшыч турий муро йўк шокта.</u>	The sound of a lark can be heard from somewhere above.
Ручкам <u>ала-кушан</u> пыштенам, муын ом керт.	I put my pen somewhere and now I can't find it.

Case marking of indefinite pronouns: Like the interrogative pronouns from which they are derived – see 5.3. (page 94) – the indefinite pronouns can also be used in other cases.

<u>Ала-кöлан тудо</u> книгам пуэнам, а кöлан ом шарне.	I gave that book to someone, but I don't remember to whom.
Тылат кевыт гыч <u>иктаж-мом</u> кондаш?	Do you need something from the store?
Йыван чылаже ныл мешак олмам поген: <u>ала-мынярым</u> шкаланже коден, а <u>молыжым</u> ужален.	Yyvan gathered four bags of apples in total: he kept some of them for himself, and sold the others.

Usage: The prefix *ала-* (often best translated into English as 'some-') is generally used in reference to concepts that are assumed to be definite, but that are not known to the speaker: *Тылат ала-кö йынгыртен*. 'Somebody called you.' – i.e., the caller is one specific person whose identity is not known to the speaker. In contrast, the prefix *иктаж-* (often best translated into English as 'any-') is used in reference to concepts that are truly indefinite, that might or might not exist: *Иктаж-кö йынгыртен мо?* 'Did anybody call?' – i.e., the speaker does not know if the prospective caller even exists. Due to these usage tendencies, forms with *иктаж-* are frequently encountered in questions. In some contexts, however, both prefixes are valid, as both interpretations of a situation are valid: *Тый ала-кöм вучет?* ~ *Тый иктаж-кöм вучет?* 'Are you waiting for somebody?'

5. Clauses with *пуйто* 'that; as if':

This conjunction is used to introduce object clauses ('that'), or to introduce a clause comparing one action to another ('as if'). When introducing object clauses, it can imply a certain uncertainty or skepticism. Its usage often indicates that the information conveyed is not first-hand information, or that the speaker does not believe it. When conveying first-hand information, the conjunction *манын* is generally used instead – see 23.III.2. (page 302).

Шукын шонат, <u>пуйто мый поян улам.</u>	Many people think I'm rich.
Мый колынам, <u>пуйто эрла погынымаш лиеш.</u>	I heard that there's a meeting tomorrow.

Игече таче тыгай шокшо, <u>пуйто уэш кенеж пöртылын.</u>	It's as hot today as if summer had come back.
Мо тыгай пиалан улат, <u>пуйто миллионым модын нальыч?</u>	Why are you as happy as if you'd won a million?

IV. Words and word usage

1. савырнаш (-ем) 'to turn into, to become':

This verb governs the illative case. Note that while animate nouns do not usually occur in local cases – see 4.III.6. (page 82) – there are no restrictions as regards animacy with this verb, and a number of other verbs expressing transformations.

Туге гынат Чарла 1917-ше ий марте <u>тұвырам</u> <u>вияндыме рұдыверыш савырнен</u> шуын огыл.	Nevertheless, Charla didn't become a center of cultural development till 1917.
Йыван <u>сай айдемыш савырнен</u> .	Yyvan became a good person.

2. Asking and giving directions:

Note the following phrases useful when asking or giving directions.

урем/корно дене каяш (-ем)	to go down (along) a street/road
уремым/урем гоч вончаш (-ем)	to cross a street
урем мучко	up the street, along the street
урем школ деке лектеш	the street leads to the school
урем вес уремыш лектеш	the street leads to another street
вокзал дек(е) (вокзал марте, вокзалыш) миен шуаш (-ам)	to get to the train station
пурлаш(ке) каяш (-ем)	to go to the right
пурла могырыш каяш (-ем)	
шолаш(ке) каяш (-ем)	to go to the left
шолла могырыш каяш (-ем)	
пурла могырыш савырнаш (-ем)	to turn to the right
пурлаш(ке) савырнаш (-ем)	
пурла могырыш налаш (-ам)	
шолла могырыш савырнаш (-ем)	to turn to the left
шолаш(ке) савырнаш (-ем)	
шолла могырыш налаш (-ам)	
автобус, машина, поезд дене каяш (-ем)	to take a bus, a car, a train; to go by bus, by car, by train
автобусыш шинчаш (-ам)	to get on a bus
автобус гыч волаш (-ем)	to get off a bus
автобусым, машинаш шогалташ (-ем)	to stop a bus, a car
иктаж-көм машина, такси дене нангаяш (-ем)	to take someone by car, by taxi
автобус гыч волен кодаш (-ам)	to get off a bus

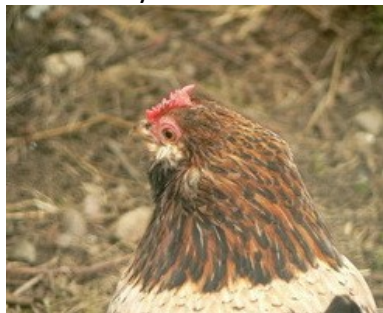
Вокзал деке мыняр жапыште миен шуаш лиеш?	How long does it take to get to the train station?
Пурла могырышко каеда гын, Шкетан лүмеш театр деке лектыда.	If you turn right, you'll get to the Shketan Theater.
Нелеш ида нал, мылам могай остановкышто автобус гыч волаш күлеш?	Excuse me, at what stop should I get off the bus?
Урем гоч тыште вончаш ок лий.	You shouldn't cross the street here.

3. сӧрал(е) 'beautiful':

This synonym of *мотар* and *сылне* has short and long forms that can both be used in all positions: *сӧрал вер* ~ *сӧрале вер* 'beautiful place', *Сӧрал улат.* ~ *Сӧрале улат.* 'You're beautiful.'

4. Animal names (2):

Familiarize yourself with the following birds:

чыве (chicken)

лудо (duck)

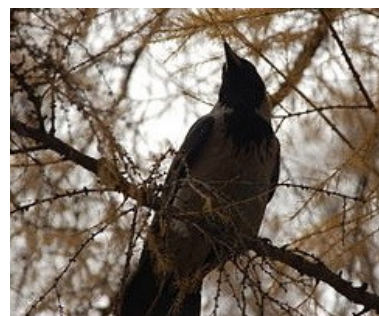
комбо (goose)

йӱксӧ (swan)

н'емыччыве (turkey)

корак (crow)

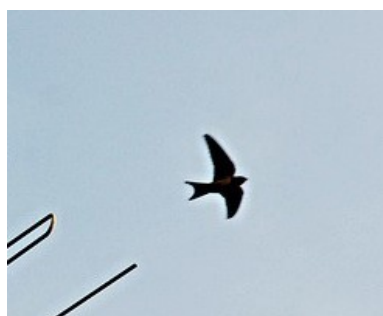
чана (jackdaw)

тумна (owl)

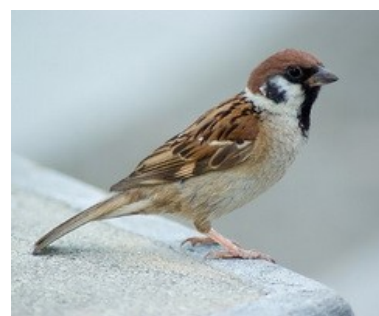
киса (titmouse)

вараксим (swallow)

кӧгӧрчен (pigeon)

пӧрткайык (sparrow)

V. Exercises

1. Answer the following questions about the text *Йошкар-Ола*.

- 1) Марий республикын рӯдолажым могай ийыште да кӧн кўштымыж почеш чоненыт?
- 2) Марий-влак тиде олам кузе лўмденыт?
- 3) Эше могай лўмым тиде ола нумалын?
- 4) Йошкар-Олаште те могай тошто шарныктыш-влакым паледа?
- 5) Молан тошто шарныктыш-влак Йошкар-Олаште пеш шагал ұлыт?
- 6) Кызыт Йошкар-Олаште мыняр еҗ ила?

2. Insert the following verbs into the sentences. When appropriate use the derived form in *-алт ~ -(ы)лт*: *кылдаш (-ем), мушкаш (-ам), ямдылаш (-ем), почаш (-ам) 2х, саламлаш (-ем), ышташ (-ем), манаш (-ам), аралаш (-ем), кучаш (-ем).

- 1) – У ий пайремлан те кузе ... ?
– Мый почеламутым тунемам, а авам мыланем рывыж костюмым
- 2) *Сатулымо *рўдер мынярлан ... ?
- 3) Марий калыкын илышыже акрет годсек чодыра дене
- 4) Ивук, омсам ... полшо, *ала-молан ок
- 5) *Пий *мераным *поктен-поктен, туге гынат тудым ... огыл.
- 6) *Эрвелмарий-влак «Сай улат!» манын
- 7) Икымше марий *сериал «Чоныштем илет»
- 8) 18-ше курым гыч Йошкар-Олаште ик черке гына
- 9) Пытартыш ийлаште Йошкар-Олаште шуко марий *концертым
- 10) Марий ялыш толшо-влакым *мончашке ... пуртат.

* *кылдаш* (-ем) 'to connect (tr.), to tie up', *сатулаш* (-ем) 'to trade, to deal', *рўдер* center, *ала-молан* 'for some reason', *пий* 'dog', *меран* 'hare', *покташ* (-ем) 'to chase', *эрвелмарий* 'Eastern Mari', *сериал* 'serial, series', *концерт* 'concert', *монча* 'bathhouse, sauna'

3. Read and translate the following sentences.

- 1) Кызыт ме *экзаменлан ямдылалтына.
- 2) Мемнан толмашеш кас кочкышым, *пожалуйста, ямдыле.
- 3) Тазалыкым *изин'екак аралаш кўлеш.
- 4) 16-шо курым гыч тендан олаштыда могай шарныктыш-влак аралалт кодыныт?
- 5) Кевыт 9 шагатлан почылтеш.
- 6) Мый сумкам почын ом керт, мыланем полшо.
- 7) Мемнан республикын историйже пўтынъ *Россий *Федерацийын историйже дене *кылдалт шога.

* *экзамен* 'exam, examination', *пожалуйста* (/poʒalʲɛste/) 'please', *изин'ек* 'from childhood', *Россий* 'Russia', *федераций* 'federation', *кылдалт шога* (-ем) 'to be connected'

4. Rewrite the following sentences in all persons.

- 1) Мый тиде пашам тўналынам ыл'е.
- 2) Мый тиде йодышым шымлен омыл ыл'е.
- 3) Мый шукыжым рашемденам ыл'е.
- 4) Мый *тыге лўмден омыл ыл'е.

* *тыге* 'like this'

5. Put the verbs in parentheses into the compound past tense III and translate.

- 1) Мый изиэм годым Юксернын *романжым (лудаш), кызыт чыла *мондалтын.
- 2) Тый тунам Ивуклан мом (возаш)? *Серышым налме кечын тудо пеш *ойган ыл'е.
- 3) Метри кугыза *тавым (кўнчаш), но кызыт марте тудо аралалт кодын огыл.
- 4) Ожно ме икшывым пеш *куштылгын (чикташ), туге гынат нуно огыт *черлане ыл'е.

* *роман* 'novel', *мондалташ (-ам)* 'to be forgotten', *серыш* 'letter (mail)', *ойган* 'sad', *таве* 'well (water source)', *куштылгын* 'light, in light clothes', *черланаш (-ем)* 'to fall ill'

6. Put the verbs in parentheses into the compound past tense III and complete the negative answers appropriately.

- 1) – Мый *колынам, пуйто тый вургем ургымо *фабрикыште пашам (ышташ).
– Уке, мый тушто
- 2) – Мый колынам, пуйто Нина ден марийже кок ий наре *Озаныште (илаш).
– Уке, йонгылыш лийыда,
- 3) – Мый колынам, пуйто тендан эргыда фирме вуйлатышылан (*ышташ).
– Уке, чын огыл,

* *колаш (-ам)* 'to hear', *фабрике* 'factory, mill', *Озан* 'Kazan', *фирме* 'firm, company', *ышташ (-ем)* '(here, with dative:) to work as ...'

7. Translate the following sentences.

- 1) Таче кастене ала-кў мыланем йынгыртен.
- 2) Каласе, иктаж-кў концертыш кая?
- 3) Ала-могай кайык *йўдвошт мурыш.
- 4) *Пачерым налаш ала-мыняр шуко окса кўлеш.
- 5) Тый мыланем иктаж-мыняр тенгем пуэн кертат?

* *йўдвошт* 'all night', *пачер* 'apartment'

8. Insert the following words in the correct forms into the appropriate sentences: *ала-кунам, ала-кушан, ала-кушко, иктаж-кузе, иктаж-мо, иктаж-могай*.

- 1) Тый тудлан ... полшен кертат?
- 2) Мый тиде еным ... ужинам.
- 3) Тый мыланем ... канашым пуэн кертат?
- 4) Микале кушто? Ом пале, ... каен.
- 5) Тый ... ыштен кертат?
- 6) Мый ... *билетым пыштенам, муын ом керт.

* билет 'ticket'

9. Translate the following sentences into Mari, using *пуйто*.

- 1) Ayvika said /*ойлаш (-ем)*/ that she went /*миен толаш (-ам)*/ to Paris /*Париж*/.
- 2) Ivuk said that he won (took) first place in a chess tournament /*шахмат турнир*/.
- 3) I heard that this winter will be very cold.
- 4) Marina wrote in her letter that she will be getting married /*марлан лекташ (-ам)*/ this year /*тений*/.
- 5) Would you believe /*ўшанаш (-ем)*/ that they raised /*кўзыкташ (-ем)*/ my salary /*пашадар*/?
- 6) Erik said that he will be sent (they will send him) to Hungary on a business trip /*командировко*/.

10. Insert the following words in the correct forms into the appropriate sentences: *черке, кугыжа, шымлаш, тул, тўня, сылнешташ, тўс, кыдалаш школ*.

- 1) Пётр I – руш
- 2) Айда, Нина дек пурена.- Огына, ужат, пёртыштыжө *пычкемыш, ... ок кой.
- 3) Ковам рушарнян ... коштеш.
- 4) Финн шанчызе-влакат марий йылмым
- 5) Эргым ... тунемеш.
- 6) Эвайын ўдыржө койын
- 7) Тиде ен *уло ... ужын.
- 8) Тувырет могай ... ?

* *пычкемыш* 'darkness, dark', *уло* '(here:) the whole', *тувыр* 'shirt, dress'

11. Read the following dialogues about people asking and giving directions.

- 1) Ял уремыште
 - Каласыза, Янаевын пёртшө *куштырак?
 - Тиде урем мучко кайыза, урем *мучаште кугу кў пёртым ужыда. Тиде пёрт *пелен изи черке шога. *Лач черке ваштареш Пётр Семеновичын пёртшө.
 - Умылтарымыланда пеш кугу тау.
 - *Н'имолан.

- 2) Ола уремыште I
- Каласыза, Чавайн уремыш кузе *логалаш?
 - Эре ончыко кайыза, тиде урем Чавайн уремыш лектеш.
 - А кушто тушто *сатулымо *рүдер?
 - Чавайн уремыш лекмеке, *пурла *могырыш налза, кевыт деке миенат шуыда.
 - Пеш кугу тау.
 - *Таушашыже н'имолан.
- 3) Ола уремыште II
- Каласыза, пожалуйста, тоштер дек кузе миен шуаш лиеш?
 - Те йолын ал'е *автобус дене кайынеда?
 - Пеш *мүндыр огыл гын, йолын.
 - Тугеже тиде урем дене Совет урем марте кайыза, вара уремым *вончыза да пурла могырыш налза. 10–12 минутышто тоштер дек миенат шуыда.
 - Пеш кугу тау.
 - Н'имолан.

* *куштырак* 'roughly where, about where', *мучаш* 'end', *лач(ак)* 'just, precisely; only', *пелен* 'near, close to', *н'имолан* 'for no reason; you're welcome, don't mention it', *логалаш (-ам)* 'to get to', *сатулаш (-ем)* 'to trade, to deal', *рүдер* center, *пурла* 'right, right-hand', *могыр* 'side', *таушаш (-ем)* 'to thank', *автобус* 'bus', *мүндыр* 'far (away)', *вончаш (-ем)* 'to cross'

12. Translate the following sentences into Mari.

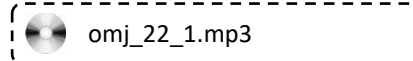
- 1) Go down this street, and then turn to the right /*пурлашке*/.
- 2) We need to get to the train station /*күртныгорно вокзал*/ by nine o'clock.
- 3) Which bus goes to the university?
- 4) I'll take you to the airport /*аэропорт*/ by car /*машина*/.
- 5) Get off the trolleybus /*троллейбус*/ at the third stop /*остановка*/.

13. Which birds are these?

- 1) Тиде пеш кугу чыве. Ала-молан тудын лүмжым н'емыч мут дене кылдат.
- 2) Тиде олесе кайык. Тудым чылан пукшат. Южо ен тудым ашна.
- 3) Тиде кугу кайык олаштан ила да кар-кар *кычкыра.
- 4) Тиде кайык ошо ал'е *сур лийын кертеш. Тудо кугу йўкын *когочла.
- 5) Тиде кайыкым суртышто ашнат, а чодыраште нуным *сонарзе-влак *лўят.
- 6) Тиде кайыкым *йўдым веле чодыраште ужаш лиеш.
- 7) Тиде пеш мотор кайык. Чайковскийын *балетыштыже лўмжө *вашлиялтеш.
- 8) Тиде кайыкын муныж дене пулашкамуным ыштат.

* *кычкыраш (-ем)* 'to shout', *сур* 'gray', *когочлаш (-ем)* 'to cackle', *сонарзе* 'hunter', *лўяш (-ем)* 'to shoot', *йўдым* 'at night', *балет* 'ballet', *вашлиялташ (-ам)* 'to be met, to be found, to be encountered'

14. The provided recording from *Mari El TV* discusses an international contest aiming to designate seven wonders of the Finno-Ugric and Samoyedic world. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to it. A transcript is given below.

A video of this clip can be found at www.youtube.com/watch?v=p7uGgMfRCms.

айо	festivity, celebration (dialectal word)	саам	Saami
аклаш (-ем)	to assess, to grade	самодий	Samoyed
акций	action	сооружений	structure
кандидатур	candidacy	темлаш (-ем)	to suggest, to offer
конкурс	competition, contest	тений	this year
курык	hill, mountain	тўнямбал	global, world-wide
курыкмари	Hill Mari	увертараш (-ем)	to announce, to notify
кызытеш	for now	ушнаш (-ем)	to join (intr.)
лукташ (-ам)	to take out; to submit	фестиваль	festival
масак	miracle, wonder	финал	final
мут толмашеш	by the way	хант	Khanty
номинаций	nomination	чимарий	(adherent to Mari Traditional Religion)
объект	object	чолга	bright; bold, brave
ожнысо	ancient, old, antique	чолгалык	brightness; boldness
ойыраш (-ем)	to select, to choose	чудо	miracle, wonder
өрыктараш (-ем)	to surprise, to amaze	шкена	our own /see 24.III.1. (page 313)/
памятник	monument, memorial	Шорыкйол	(Mari holiday in winter)
пеледыш	flower	эфир	ether
родо-тукым	relatives, kin		

Марий-влакат шке масакыштым, чудыштым темлат. «Финн-угор ден самодий калык-влакын шым чудышт» лўман тўнямбал акций нерген ме шкена эфирештына увертаренна ыл'е. Тачысе кечылан тушко марий-влакат ушненыт. Нуно куд кандидатурым темлат. Тыге памятник ден сооружений номинацийыш Курыкмари районысо Сухин ял олмышто верланыше ожнысо марий олам аклаш луктыныт. Тудо Юл энгерын пурла могырыштыжо верланен. Тушто, Аламнер курыкышто, каже ийын фестиваль эрта. Калык пайрем номинацийыш Пеледыш айо пайремым да Шорыкйолым, пўртўс объект номинацийыш Волжский районысо Мўшыл ерым темленыт, а тўвыра номинацийыш чимарий йўлам да Киров кундемысе Чумбылат курыкым пуртеныт. Мут толмашеш, чыла кандидатур кокла гыч Мўшыл ерлан гына кок йўкым пумымо. Тачысе кечылан тўнямбал конкурсыш финн-угор родына-влак чылаже 100 наре масакым темленыт. Родо-тукым калык кокла гыч саам-влак чолгалыкым ончыклат. Нуно 13 объектым аклаш луктыныт. Нунын почеш хант-влак каят: 12 кандидатурым темлат. А марий-влакын кызытеш 6 масак. Ушештарем: конкурсын финалже тений декабрьште лиеш. Тунам эн чот өрыктарыше 7 объектым ойырат да кажныжлан «Финн-угор тўнян чудыжо» лўмым пуат.